

Gergye László

AZ AKADÉMIAI KAZINCZY-HAGYATÉK TÖRTÉNETE

Kazinczy Ferenc 1831. augusztus 23-án halt meg. Írói öröksége egyike a magyar irodalom leggazdagabb életműveinek, amelynek pontos tartalmáról mind a mai napig csak hozzávetőleges ismeretekkel rendelkezünk. Hasonlóképpen adós maradt az irodalomtörténet e hagyaték több szempontból tanulságos sorsának megírásával is bár e téren már történtek fontos kezdeményezések.¹

A Kazinczy-hagyaték több évtizedes, fordulatokban bővelkedő története Török Sophie 1831. szept. 1-én Szemere Pálnak és feleségének írt levelével vette kezdetét.² Ennek első felében megtörtén számol be férje utolsó napjairól, óráiról, szenvedéseiről. A levél második részében azonban önuralma már felülemelkedik a személyes fájdalomon, s alig egy héttel a haláleset után azonnal megkezdí Kazinczy Ferenc végakarataának teljesítését, a hagyaték sorsának rendezését. Először azt közli, hogy szívesen megbízná Guzmics Izidort Kazinczy munkáinak kiadásával, tudakozódik, hogy Szemere gyűjti-e a levelezést, s hogy náluk van-e az *Erdélyi levelek*? Végül pedig a barátok segítségét kéri a kéziratok számbavételéhez, értékesítéséhez: „Óh Pali, eljöhetnétek Bajzával, Ti gyűjtitek az Ő kincseit. Úgy képzelem, hogy ő a csillagok sugarából is hálásan nézne le rátok. Remélem, a kéresem nem utasítjátok el. Azt hiszem ha a fivérem egészsége engedné, az árvák gyámja lehetne, segítene magas áron értékesíteni Ferencem kézíratait.”

Guzmics Izidor 1831. szept. 5-én ír Kazinczynénak.³ Levelében rögtön felajánlja közreműködését Kazinczy Ferenc munkáinak sajtó alá rendezésével kapcsolatban: „Barátom régolta szándékozék két Munkáját: Erdélyi Leveleit, és Szallusztját, kiadni... Ezeket minél hamarább ki kell adatni. Ha Nagyságod jobbat nem talál, kire a kéziratokat bízza, én örvendni fogok a megbízottságnak, hívségben szíveségben Kazinczyra nézve senkinek nem engedek.” A levél utolsó bekezdésében Kazinczy Ferenc életrajzáának megírására ajánlkozik, valamint javaslatot tesz a levelezés gyűjtésére, kiadására is.

Az özvegy 1831 októberében német nyelven válaszol Guzmics Izidornak.⁴ Közli vele, hogy már Guzmics sorainak olvasása előtt megkezdte a levelek összegyűjtését, s Szemere útján el is akarta küldeni azokat. Sejtése szerint az *Erdélyi levelek*-nek és a *Sallustius*-fordításnak vagy Szemerénél, vagy Bártfaynál kell lenniük. Ami a *Fogságom naplójá*-t illeti: „Bártfay Úr azt írta nekem, hogy Kazinczym Szenvedései leírását őrá bízta, azzal a kéréssel, hogy halála után adják át nekem, s azt most ne nyomtassák ki.” Guzmics 1831. október 29-én ragad ismét tollat. Panaszkodik, hogy hiába írt a levelezés ügyében Szemerének és Toldynak is, választ egyikőjüktől sem kapott. Később így folytatja: „Nekem mind egy akárki ügyelése alatt jönnek ki Kazinczy kézíratai, csak jöjenek mennél hamarább és mennél hívebben jöjenek. Még egy ideig várok, hatalán

¹ FRIED István, *A „Fogságom naplója” regénye* ItK 1986; BUSA Margit – Z. SZABÓ László, *Kazinczy Ferencné Török Sophie levelezése*. Győr, 1986.

² Ráday-Gyűjtemény – Szemere-tár 12. köt. 1813/8.

³ MTA Kt M. Irod. Rui 4-r. 261. sz.

⁴ *Kazinczy Ferencnének, Gróf Török Zsófiának férjére vonatkozó eddig kiadatlan levelei*. Sajtó alá rendezte dr. BICZÓ Ferenc. Különlenyomat a Kaposvári Egyesületi Leánygimnázium 1931–32-ik évi Értesítőjéből. 10–19., 30. Biczó Szövegközlése alapján hozzáférhetőbb formában I. még: BUSA Margit – Z. SZABÓ László, i. m. 31–33.

Gyűlésünk lenne, és a Társaság rendelne valamit kiadások aránt. Külöben felszólítom nyilván a Levelezőket, hogy leveleit hozzám megküldjék kiadás végett... Ha Erdélyi Levelei előtt állanak ahoz dátumok, szeretném ha azokat velem közlené Bártfai Úr; mellyre nézve jól esnék ha Neki Nagyságod is írna. A mi szenvedéseit illeti, kényes portéka; nehezen fog azoknak hív rajzolások a Censúrára átmenni."

Török Sophie 1831. nov. 13-án kelt levelében⁵ újabb fejleményekről számol be Guzmics Izidornak: „Most arra kérem, amint megkapta leveletem, azonnal írjon Dessöffy grófnak, mostanáig hajlott arra, hogy Kazinczy Életét és Levelezését Ön adja ki, de itt irigység játszik közre. A pesti barátok azt kívánják, hogy a kiadás elő jogát ne veszítsenek el, így azaz ötletük támadt, hogy Sallustius, Az Erdélyi Leveleket és az Életét gyűjteményesen adják el, s akkor minden veszendőbe mehet.” A levelekkel kapcsolatban azt írja, hogy „nem tanácsos” Bártfayhoz fordulnia, mivel azokat ő maga akarta kiadni. Török Sophie azt tartja a legfontosabbnak, hogy Guzmics elnyerje Dessewffy és Teleki grófok támogatását. Végül ismét Kazinczy munkáival kapcsolatban jegyzi meg: „Élettörténete születésétől fogságáig az Erdélyi Levelek mellett kell hogy legyen. Az Erdélyi Levelek nem Bártfaynál, hanem a Kis Szalaj-nál és Sallustius Szemerénél (csak a szenvedése vagy Bártfaynál).”

Dessewffy József gróf kezdettől fogva aktívan közreműködött a hagyaték sorsának alakításában. Bártfay László már 1831. nov. 9-én kelt levelében⁶ is ír erről Kölcseynek: „Kazinczyné újobban és újobban írja feleségemnek, hogy irományait Gr. Dessewffy veszi pártfogása alá; levelet említ, mellyben erre maga a' boldogult kérte volna meg a' Grófot, 's a' Gróf ennek folytában a' levelezéseket(!) által kérte, 's talán által is vette.” Dessewffy egyébként támogatta Guzmics kiadási terveit, mint ahogy az kiderül 1831. nov. 21-én Kazinczynénak írt leveléből.⁷ Az is az ő ötlete lehetett, hogy Török Sophie a hagyaték dolgában az Akadémiához forduljon segítségért. Erre a lépésre 1831. nov. 24-én került sor, amikor az özvegy az alábbi szövegű beadvánnyal⁸ fordult a Magyar Tudós Társasághoz: „Haldokló férjem két szent kötelességet kötött szívemre, u. m.: árváinak nevelését, 's azon tudományos kintsnek, mellyet ötven két évekig nagy szorgalommal gyűjtögete, gondos megőrzését. Az utólsót közhasznúvá kívánván tenni, kijelenté azon óhaját, vajha az méltó kezekre 's olly helyre juthana, hol annak használása a vele kívánók nagyobb részére nézve lehetséges... Úgy vélem tehát, hogy bodogult férjem utolsó akaratját tellyesitem, midőn ezen gyűjteménnyel a Méltóságos Magyar Tudós Társaságot meg kínálván, azon esedezem, hogy méltóztatna ki küldeni nagy érdemű Tagjai közzül egyet, vagy többeket, kik ezen Gyűjtemény tartalmát 's betségét megvizsgálván, rólla a' Méltóságos Magyar Tudós Társaságnak hiteles tudósítást tehetnének s velem a gyűjtemény áráról értekezhetnének.”

A levelet a Tudós Társaság 1831. dec. 19-i ülésén olvassák fel. A testület úgy határoz, hogy a következőkről kell értesíteni a levél íróját: „a' Társaság rendszabásainál fogva egyedül olly iratokat vehet által, melyeket kiadhat 's így országos hasznúakká tehet; e' végre kéri az érdeklött gyűjtemény foglalata jegyzékének beküldését.”⁹ Hogy közelebről mit tartalmazhatott a Tudós Társaság válaszlevele, arról gr. Dessewffy Józsefnek a nádorhoz és a Magyar Tudományos Akadémiához 1831. febr. 24-én írt beadványából¹⁰ nyerhetünk képet. A szövegből kiderül, hogy a gróf olvasta az Akadémia választát, mellyel az „Kazinczynak az Akadémiához minapában esedező levelet nyújtott özvegyét vigasztalja, hogy t. i. hihetőképpen által-veszi férjének hátra hagyott nyomtatás alá való Munkáit az Akadémia; sőt illendő, és oly jutalmat fog rendelni, a' millyen magyar munkáért eddig-elé szokásban nem volt.” Dessewffy szerint azonban nem lehet ott szó

⁵ U. o. 35–37.

⁶ JENEI Ferenc, *Bártfay László naplójából* I–II. Bp. 1969. II. k. 162.

⁷ BUSA Margit – Z. SZABÓ László, i. m. 37.

⁸ MTAK Kt K 942 65/1831.

⁹ Kisgyűlések jegyzőkönyve 1831–33. 60. MTAK Kt K 1389.

¹⁰ MTAK Kt K 944 221/1832.

a jándékról, hol „nemzeti háláról forog fenn a kérdés.” Ehelyett egy kiadási tervvel áll elő. A kiadás anyagi alapjait akciók, a részvények kibocsátásával lehetni megteremteni. Úgy gondolja, hogy ötszáz akciát kellene piacra dobni „egygyet egygyet negyven pengő-pénzess forinttal számítva.” A kiadás példányszáma ötezer lenne, pontosan száz ív terjedelemben, a kötetek tizenhét hónap alatt el is készülhetnének. Mellékelten csatolja a kassai nyomdász, Werfer Károly levelét,¹¹ aki a fenti feltételek mellett, méltányos áron vállalkozna e munka elvégzésére. A gróf a maga részéről azonnal ajánlkozik is három részvény megvásárlására, aztán annak a meggyőződésének ad hangot, hogy „a’ magyar Akadémia, és ennek tagjai nyilv[ános] hazafiúi Példát adnak,” s így a részvények egy-kettőre elfognak majd. Szerinte így mindenki a lehető legjobban járna. Az összegyűlt pénz kamataiból finanszírozhatná a kiadás költségeit, a Kazinczy-család hitelezőit pedig már júliusban ki lehetne fizetni, úgy, hogy „még fel is maradna valami az özvegy’ és árvái számára.” Az Akadémiának csak annyi dolga lenne, hogy a „kinyomtatás’ előleges költségét magára vegye,” hiszen a befektetett összeg nyilván belátható időn belül megtérülne. Kiderül a levélből még az is, hogy „kezébe juta már az Akadémia Elölülőjének Kazinczy Ferenc hátrahagyott irományainak lajstroma,” amelynek alapján meg lehetne kezdeni a kiadás előmunkálatait.

A Kisgyűlési jegyzőkönyv tanúsága szerint 1832. márc. 26-án valóban terítékre került az Akadémián ez a téma; bemutatták az ülésen Kazinczy Ferenc hátrahagyott műveinek listáját, „mellyet annak özvegye a’ Társaság kívánságára beküldött. Bajza József, Schedl (Toldy) Ferenc és Szemere Pál rr. tagokra bízatik annak átnézése ’s a nyomtatható dolgozásoknak belök teendő kijegyzése.”¹² Bajza Kölcseynek is elküldte a hátrahagyott kéziratok katalógusát.¹³ Egészségi állapota miatt a munkában Szemere Pál nem tudott részt venni, így a lajstromról csak Toldy és Bajza nyújtotta be jelentését az 1832. ápr. 8-án megtartott akadémiai kisgyűlésen. Eszerint Kazinczy Ferenc „mélto azon megtsiztetetésre, hogy annyi esztendei fáradsága’ gyümölcsei, annyi szép hazafiúi törekedések’ emlékei ne eldaraboltan és széthányva, hanem tökéletes egészben adassanak által nemzetének... Minthogy azonban néhány írás’ cziméből ki nem világlik, ha a’ boldogultnak dolgozása-e vagy csak mint gyűjteménye’ egészéhez tartozó irat jegyeztetett föl a lajstromba, szükségesnek véltük mindenütt a’ leírt czím mellé függeszteni, ha kiadás, vagy csak általteknítés végett jelöltük-e ki.”¹⁴ A testület a jelentést elfogadta, majd leszögezte, hogy „A Társaság’ ohajtása a’ véleményadókhöz szövetkezik ’s kéri a’ Méltóságos Elölülőket, hogy mivel azon munkák kiadását úgy sem szükséges egy év alatt elvégezni hanem elhaladhat ’s el is kell haladnia több esztendőkre: pártfogolná ezen ügyet a’ T. Igazgató Tanácsnál. Minthogy pedig Trattner Károly’ typographiája talán just tart egy részére azon munkáknak, a’ M éltóságos Elölülő kéretik, hogy az elhunyt író özvegyét szállítsa fel, hozná ezen tisztába az említett intézet birtokosával; egyszermind küldené-fel, a’ ki küldött tagok által kijegyzett kézirat köteteket és csomókat.”

A Trattner esetleges igényére való utalás nem volt alaptalan: Török Sophie-nak ugyancsak gyakran gyűlt meg a baja a kiadókkal ebben a zürzavaros időszakban. Ennek illusztrálására csupán néhány példát említenék. Kazinczyné Szemere Pálnénak 1832. márc. 3-án írt levelében¹⁵ Ellingerre panaszkodik, akit kassai útja során felkeresett. Megkérdezte tőle, „hogy jutott az Erdélyi Levelekhez, amelyeket a Minervában kiadott. Azt mondta, Kazinczy küldött neki egy kisebb erdélyi életrajzot és a leveleket. Ki gyanított volna, hogy Ellinger ilyen nemtelen lesz, hogy 6 hónapig hallgat, és nem jelentkezik nálam, hogy megengedem-e vagy sem.” Ellinger távolról sem korrekt eljárásáról esik szó Kazinczyné és Guzmics Izidor levélváltásában is.¹⁶ Török Sophie az *Erdélyi levelek*-et

¹¹ U. o.

¹² Kisgyűlések jegyzőkönyve 1831–33. 72.

¹³ *A magyar irodalom története 1772 – 1849.* Szerk. PÁNDI Pál Bp. 1965. 286.

¹⁴ Kisgyűlések jegyzőkönyve 1831–33. 7.

¹⁵ Ráday Gyűjtemény – Szemere-tár 12. köt. 1813/8.

¹⁶ MTAK Kt. M. Irod. Rui 4-r. 261. sz.

Károly Istvánnál is kerestette Bártfay Lászlóval, de eredmény nélkül: csupán az derült ki, hogy a Majláth regék fordítása nála van. Az özvegy elfelejtette, hogy ez Kazinczy Ferenc munkája, mert először azt válaszolta Károlynak, csináljon vele amit akar, neki csak a férje kéziratára van szüksége. A félreértés tisztázódása után azonban már olyan értelemben nyilatkozik Toldynak, hogy a kiadónak mindent vissza kell szolgáltatnia.¹⁷ Károly István 1832. aug. 10-én kelt levelében arról értesíti Toldy Ferencet, hogy a maga részéről felbontottnak tekinti Kazinczy Ferencel kötött szerződését a Majláth regék kiadását illetően. A fordítást mellékelten visszaküldi, továbbá közli: nincs a birtokában más kézirat. Ezt azért tartja szükségesnek megjegyezni, mert mindenfelől felszólításokat kap, hogy Kazinczy kéziratait ne tartsa magánál, mivel az özvegy nem adta neki azokat.¹⁸ Az utolsó példa éppen Trattner Károly működésével kapcsolatos. A jogállás tisztázatlansága miatt, úgy látszik, Kazinczy özvegyének külön nyilatkozatban kellett leszögeznie, hogy „Kazinczy Ferenc a Trattner költségén kijött 9 kötet munkáit a nevezett könyvnyomtatónak csak egy kiadásra engedi át, s nem örökre.”¹⁹

Török Sophie 1831 áprilisa óta igen gyakran váltott levelet Toldy Ferencel a kéziratok ügyében, aki az első pillanattól kezdve minden tőle telhetőt elkövetett Kazinczy Ferenc összes műveinek kiadása érdekében. Ennek egyik első meggyőző dokumentuma az a levél, amelyben 1832 áprilisa és júniusa között gr. Desseffy József fentebb már ismertetett kiadási tervzetére reagál.²⁰ A kiadás ügyét ő maga is rendkívül fontosnak tartja, de a terv gyakorlati megvalósulását a gróf által felvázolt úton nem tudja elképzelni. Érvei a következők: 1. Az Akadémia nem rendelkezik olyan tőkével, amellyel megelőlegezhetné a nyomtatás költségeit. 2. Felhívja Desseffy figyelmét arra, hogy nem helytállóak a várható költségekkel és a terjedelemmel kapcsolatos előzetes kalkulációi. A száz ív terjedelem ugyanis aligha lenne elegendő Kazinczy összes munkáinak kiadására. Bajzával együtt úgy számolnak, hogy még ha kis betűtípussal nyomtatnának is a műveket, legalább kétszáz ívre lenne szükség. Ez a körülmény rögtön a nyomtatási költségek megduplázódását jelentené, nem is beszélve a kb. ezer forintra tehető egyéb kiadásokról. 3. Kétli a hazai nyomdászat helyzetét ismerve, „hogy vala az országban tipográfia, mely nem kétszer 18, de kétszer 28 hónap alatt is elkészülne” ezzel a roppant nagy munkával. 4. Végül, az akciók kibocsátásáról így vélekedik: „Én az akadémianak és egész ismeretségem körében nem tudok magammal együtt háromnál több embert, ki akciát venne, mert a' ki szeretne is hozzájárulni, nem teheti.” Teljesen valószínűtlennek tartja azt is, hogy a tervezett ötezer példány belátható időn belül elfogyna, mivel Kazinczy olvasói tábora meglehetősen szűk: „ha 10 év alatt ezer — nem ötezer! — példányt adhatnánk el, már boldognak kell magunkat tartanunk” — zárja le gondolatmenetét. Toldy kételyeivel nem állt egyedül. Guzmics Izidor Kazinczynénak írt levelében²¹ például ugyan igen tiszteletre méltónak ítéli Desseffy elgondolását, de attól tart, hogy a gróf „netalán elszámolta magát; 40 forint pengőben, egy részvényt, hazánkban, a' mindig pénztelenben szép pénz; félek, nem talál elegendő részvényest.”

Toldy Ferenc a részvénykibocsátás helyett a prenumerációs formát javasolja Desseffynek a kiadás ügyének előmozdítására. Így könnyebben és gyorsabban össze lehetne gyűjteni a munkálatok megkezdéséhez nélkülözhetetlen alaptőkét, sőt mi több, az özvegy és az árvák is jobban járnának. Ha ugyanis a kiadás a gróf koncepciójának jegyében valósulna meg, az örökösök legfeljebb csak „az egésznek kijövele után, az az 10 év után” részesülhetnének a honoráriumból, míg ha a prenumerációs változat útjára lépnének, akkor az „Akadémia ... mihelyt nyomtatott egy kötetet, ki is adja mindjárt érte a jutalmat.” Hozzáfűzi még, hogy a kiadás ügyében érdemi döntés csak ősszel várható, mert akkor rendezik a Társaság következő közgyűlését. Desseffy és Toldy eltérő

¹⁷ Török Sophie levelei Toldy Ferenchez. MTAK Kt M. Irod. Levelezés 4-r. 118. sz.

¹⁸ U. o.

¹⁹ U. o.

²⁰ U. o.

²¹ MTAK Kt M. Irod. Pni 4-r. 261. sz.

felfogása jól világítja át a kor kiadási viszonyait. Dessewffy elgondolása kétségkívül sok modern elemet tartalmazott, de az objektív feltételek hiánya miatt nem lehetett élelkes: a megvalósulás reményével csak Toldy elképzelései kecsegtettek.

Mint ahogy az már az eddigiekből is kiderült, a Kazinczy hagyaték soha nem volt egységes. A hatalmas életmű szétszóródása már a széphalmi mester életében megkezdődött, így halála pillanatában számos munkája hevert kiadónál sajtó alá rendezett állapotban, vagy lapult költőbarátok fiókjának mélyén. Ezért egyes kéziratok elkallódtak, hosszú lappangásba kezdtek, vagy — szerencsés esetben — közvetlenül az Akadémia tulajdonába kerültek. Ez utóbbira példa Kis János eljárása, aki 1832. júl. 28-án egy rövid levél kíséretében Kazinczy kéziratokat bocsát az Akadémia rendelkezésére.²² A manuscriptum beérkezéséről és annak jellegéről a kisgyűlési jegyzőkönyv 1832. aug. 13-i bejegyzése tudósít: „Kis János rendes tag beküldi a' Horatius levelei fordítást Wielandnak Kazinczy Ferenc által magyarosított jegyzéseivel kinyomtatás végett, az erre ne talán járandó jutalmat Kazinczy örököseinek szánván.”²³ Hasonló módon került az Akadémiára 1934-ben Horváth Ádám özvegyének, Kazinczy Klárának jóvoltából egy negyvenkilenc tételes kéziratgyűjtemény is.²⁴

A széphalmi kúrián heverő hatalmas mennyiségű kéziratcsomó ügye azonban mind az értékesítés, mind a kiadás szempontjából csak lassú ütemben haladt előre. Kazinczyné 1832. aug. 19-én kelt levelében²⁵ arról ír Guzmics Izidornak, hogy Toldy Ferenc tájékoztatása szerint gróf Teleki őt [t. i. Toldyt], Helmecezt, s sejtetően még Bajzát bízta meg Kazinczy kézíratainak átvételével, „ha azokat a Tudós Társaság megvenné.” Az özvegy határozottan tiltakozik Bajza személye ellen,²⁶ s kéri Guzmicsot: legyen jelen a hagyaték átvételekor. Ezt követően kételkedésének ad hangot, hogy a Tudós Társaság egyáltalán „merészeli a vételt,” mert azt írták neki, csak a kiadandó munkákat veszik át, de akkor vajon mi lesz az egyéb írások sorsa? Válasszon Guzmics „egy vagy két embert, akikben megbízhatnék, hogy Kazinczy szellemét ne nyugtalanítsák méltatlanok,” továbbá közölje Teleki gróffal, „hogy ezen iratokat nem szabad megbecsteleníteni, csak válogatott és igaz jóbarátok vehetik át.” Guzmics 1832. szept. 9-én kelt levelében²⁷ igyekszik eloszlatni Török Sophie aggályait: „én Kaz[inczy] iratit senkitől sem féltém. B[a]jza nem olly há-látlan, mint a' millyennek tartatik, Ő ugyan tiszteletlenül bánt Pyrkerrel, Dessewffyyvel 's másokkal, de nem soha, tudtomra Kazinczyval. Legyen 'a Grófné nyugodt lélekkel. Az a' Társaság, mely a' Kistől Cadentziákban fordított Leveleket elfogadta, mert Kazinczy is érdekelte; Kazinczy saját munkájit nem különb[en] fogja méltánylani.”

Török Sophie éjt nappallá téve dolgozott, de így is csak 1832 őszén készült el a hagyaték rendezésével. Az Akadémia által még áprilisban kért kéziratokat november vége felé gróf Dessewffy Aurél vitte el magával Pestre. Erre a tényre maga Török Sophie utal egy Toldy Ferenchez 1832. dec. 20-án írt levélben, amelyben furcsállja, hogy Toldy még nem látta az elküldött írásokat, noha azokat Dessewffy Aurél már több mint négy hete elvitte tőle.²⁸ A kéziratok Pestre továbbításáról az özvegy Guzmics Izidornak is beszámolt.²⁹ Levelében keserűen ír arról, hogy Dessewffy József tervzetét elvetették. Leginkább Toldy Ferenc segítségével, úgyszeretében reménykedik még: „Schedel az egyetlen, aki nekem némelykor ír. Őt kértém és Helmecezt, viseljék szívükön az iratokat, s szállítsák mielőbb nyomdába. Mert csak akkor fizetnek, ha kijön a sajtóból. — Schedel

²² MTAK Kt M. Irod. Levelezés 4-r. 118. sz.

²³ Kisgyűlések jegyzőkönyve 1831–33. 99.

²⁴ Kisgyűlések jegyzőkönyve 1834–35. 141.

²⁵ BUSA MARGIT — Z. SZABÓ LÁSZLÓ, i. m. 44–45.

²⁶ Fried István szerint ez talán Bajza nem egészen korrekt magatartásával hozható összefüggésbe a Dessewffyyval folytatott vitában. (FRIED István, *Kazinczy Ferencné Török Sophie levelezése*. ItK 1986. 475.)

²⁷ MTAK Kt M. Irod. Rui 4-r. 261. sz.

²⁸ MTAK Kt. M. Irod. Levelezés 4-r. 118. sz.

²⁹ BUSA MARGIT — Z. SZABÓ LÁSZLÓ, i. m. 47–48.

azt mondja, a levélgyűjtés lassan, de halad.” Guzmics igen sok időt fordított a levelek sajtó alá rendezésére, még diétai üres óráinak egy részét is erre fordította.³⁰ Munkájában Toldy sokat segített, kiadási terveiből azonban ezzel együtt sem sikerült semmit se megvalósítania.

Kazinczyné 1833. jan. 14-én küld újabb levelet Guzmicsnak.³¹ Ebből kiderül, hogy „Schedel kevés vigasztalót ír a kéziratok ügyében, mégis hiszi, senki többet nem adna, mint az Akadémia; ahogy én látom, még ha ez elfogadható lenne, a kinyomtatás örökkévalóságig húzódná. Kértem Dokust, olvassa el gróf Desseöffy folyamodványát, írja le, s ha talál itt jó szívű embereket, érvényesítse... Dokus amikor elolvasta, szépnek és könnyen kivihetőnek is találta, így az Akadémia ennek a hagyatékknak könnyen birtokába is jutna.”

Az események nem igazolták Dokus optimizmusát, mert a kéziratok megvásárlásával, kiadásával kapcsolatban semmi érdemleges előrelépés nem történt. A hagyaték sorsának történetében az Akadémia 1833. nov. 15-én tartott nagygyűlése nyitott új fejezetet, amelyen végre elvi határozat született Kazinczy Ferenc összes műveinek kiadásáról. A döntés az alábbi konkrét elemeket tartalmazta:

a/ Kazinczy Ferenc eredeti munkái, a' tudósító r. tagok, Bajza és Schedel által összeszedve, teljesen jöjjenek ki a' tud. társaság költségén, úgy, hogy 1834-től kezdve évenként egy kötet lásson napvilágot.

b/ A' nyomtatás az első kötetrel induljon meg mely a poetai munkákat foglalja magában.

c/ A' fordítások közül, a' megjelentek' elmellőzésével, 1834-ben Sallustius 's a' Ciceróról fordított beszédek adassanak ki; a' többiekre nézve fentartván magának a' társaság a' megbízott tagok' véleményei' bővebb kihallgatását.

d/ Mind a' két rendbeli munkák' egy-egy nyomtatott ívéért az elhunyt író' árváinak 4 darab arany tiszteletdíj járjon.”

A határozatról Toldy Ferenc levélben értesítette az özvegyet. A Kazinczy-gyerekek gyámja, Kazinczy József többek között erről is megemlékezett Toldy Ferenchez 1833. dec. 18-án írt levelében:³² „E napokban mutatta az ángyom, Kazinczy Ferencné dicsekedve a T. Úrnak újabb 'erántta való példa nélkül való Barátságát, azon hozzá küldött Levelét, melyben a Magyar Tudós Társaságnak a Bátyám munkáji elfogadása, azoknak nyomtatattása, és Honorálása felől méltóztatott tudósítani.” A kiadás jellegéről, céljairól, ütemezéséről és a honorárium várható összegéről Toldy külön levélben is tájékoztatta Kazinczy Józsefet. Az 1834. jan. 12-én kelt levél³³ a két szerkesztő, Toldy Ferenc és Bajza József nyilatkozatát tartalmazza a kiadás jogi feltételeit illetően. Eszerint a vállalkozás csak azokra a munkákra terjed majd ki, amelyeket a „kézirásról a' nyomtatásra vetni lehet,” s összesen kb. hatszáz arany honoráriumra számíthatnak a hagyaték örökösei.

A kiadásra vonatkozó döntés meghozatala után — amelyet az igazgatóság is jóváhagyott — azonnal megkezdődhetett a kéziratok sajtó alá rendezése, a sorozat szerkesztési alapelveinek kialakítása. A közzeendő anyagot két osztályban szándékoztak rendezni: I. Eredeti művek és kiadatlan fordítások. II. Irodalmi levelezés. Ezekhez az elképzelésekhez közvetlenül kapcsolódott egy 1833. dec. 14-én született másik határozat is. Mint a kisgyűlési jegyzőkönyvből kiderül, a testület megvitatta Toldy Ferenc és Bajza József jelentését Kazinczy Ferenc Lessing: *Minna Barnhelm* és Molière: *Botcsinálta doktor* c. vígjátékainak fordításáról. Az Akadémia elfogadta a szerkesztők indítványát, amely e két műnek a „Külföldi Játékszín” c. sorozat 7–8. kötetében akart helyet biztosítani.³⁴

A kiadási munkálatok megindulásáról Toldy Ferenc és Kazinczy József ez idő tájt meglehetősen sűrű levélváltásai tájékoztatnak. A verseket magába foglaló első kötet

³⁰ MTAK Kt M. Irod. Rui 4-r. 261. sz.

³¹ BUSA MARGIT — Z.SZABÓ LÁSZLÓ, i. m. 50–51.

³² MTAK Kt M. Irod. Levelezés 4-r. 118. sz.

³³ U. o.

³⁴ Kisgyűlések jegyzőkönyve 1831–33. 148–149.

sajtó alá rendezésével a szerkesztők egy év alatt elkészültek: a vállalkozás első darabját az 1834. nov. 11-i V. nagygyűlésen mutatták be. Ezután azonban anyagi nehézségek támadtak, s így a költemények csak 1835 végén kerülhettek a nyomdába. A megjelenés elhúzódásával függenek össze Kazinczy József 1835-ből származó levelei,³⁵ amelyekben a gyám a *Botcsinálta doktor* és a *Minna Barnhelm* fordításáért járó harminchat aranyat sürgeti. A pénz kiutalása végül mégiscsak megtörtént, amit Kazinczy József 1835. nov. 15-i keltezésű nyugtája³⁶ bizonyít. Eszerint a gyám pontosan ennyi tiszteletdíjat vett fel a Kazinczy árvák nevében a Magyar Tudós Társaság pénztárából. A következő honoráriumot, száztizenegy aranyat már az egyik Kazinczy lány, Eugénia vette fel egy 1837. júl. 23-án kelt számla tanúbizonysága szerint,³⁷ nevezetesen a versekért és a Sallustius fordításért. A összkiadás első kötete 1836-ban jelent meg. A *Kazinczy Ferenc Utazásai* c. kötet három évvel később, 1839-ben került ki a nyomdából, a levelezés egy része pedig — már Kilián György magánkiadása jóvoltából — 1845-ben látott napvilágot. Ezt követően azonban az ígéretesen alakuló vállalkozás az anyagi források végleges eldugulása miatt elakadt.

A hagyaték ügye az összkiadás megindítását követően sem jutott nyugvópontra. Kazinczyné 1837. febr. 24-én egy számunkra ismeretlen személyhez címzett levele³⁸ számos újabb érdekes adalékkal szolgál a kéziratok sorsával kapcsolatban. Török Sophie soraiból kiderül, hogy a kéziratok egy része már 1837-ben a hagyaték történetében később fontos szerepet játszó Kazinczy Gábor birtokába került. Mivel nem tudja mire vélni unokaöccse furcsa viselkedését, a levél címzettjéhez fordul tanácsért: „kérem ne vegye zokon azon kérésemet, hogy segítsen nekem megfejteni, miben rejlik unokaöccsém, Kazinczy Gábor hallgatása; én átadtam néki a még nálam lévő írásokat, rendezze azokat, és az eladásra alkalmasakat hasznosítsa; arról is biztosított engem kedves unokaöccsém, hogy sok mindent pénzzé lehet tenni, és hogy Önnel — kedves Barátom — mindent tudatni óhajt; a levelezésekkel osztom Kazinczy véleményét, miszerint a leveleket leíratjuk, a másolatokat eladjuk, és az eredeti írások relikviaként családom tulajdonában maradnak; még 8 kötet van nálam, melyek híres férfiak válogatott leveleit tartalmazzák, egy jó csomagot Gábor magával vitt, eddig bizonyára mindent áttekintett... Kérem, mondja meg azt is unokaöccsémnek, hogy a Gratziákat, az Idylliumokat és mindazt, ami eladásra nem alkalmas, hozza magával... a tudós Társaságnál lévő eladásra alkalmatlan írásokat is visszakérem az árvák számára.” A levél további részletei azt mutatják, hogy Török Sophie nagyon kevés közvetlen információt kap férje kézíratairól. Megemlíti például, hogy Guzmics Izidor megígérte: a levelek kiadásából befolyt pénzt az árvák javára fordítja, de már két éve semmit se hallott az apáról. Azt is csak hallomásból tudja, hogy kiadták Kazinczy verseit. Ezért kéri, tudassák vele, hogy mi jelent meg az elmúlt öt év alatt, s mennyi bevétel származott belőle, mert eddig csak két színdarabért fizettek neki mindössze négyszáz forintot. A zárósorok udvarias formulái előtt így fogalmaz: „Kívánságon csupán abban áll, hogy szeretném évente megtudni a bevételeket és otthagynom a T[udós] Társaság kezében kamatra; aztán az egész bevétel végén osztozzanak rajta a gyermekek: szívesen lemondok nyolcadrészemről, mégsem vehető rossz néven tőlem azon kívánság, hogy szeretném, ha évente tájékoztatnának a dolgok állásáról.”

Török Sophie 1842. febr. 14-én bekövetkezett halála után Kazinczy Ferenc egyik fia, Bálint tett kísérletet a kéziratok visszaszerzésére. Mivel 1845 után egyértelművé vált, hogy a Toldy-Bajza-féle összkiadás befejezésének reménye szertefoszlott, Kazinczy Bálint 1846. nov. 29-én levéllel fordult a Magyar Tudományos Akadémiához.³⁹ Ebben arra hívja fel az illetékesek figyelmét, hogy Kazinczy Ferenc „szellemének munkálatai egyszersmind egyetlen öröksége is gyermekeinek. És tizenöt éve mióta atyánk' kézíratai a'

³⁵ MTAK Kt M. Irod. Levelezés 4-r. 118. sz.

³⁶ MTAK Kt 170/1835.

³⁷ MTAK Kt 205/1837.

³⁸ OSZK-Levelestár. A levél címzettje nagy valószínűséggel Bárfay László lehet.

³⁹ MTAK Kt M. Irod. Levelezés 4-r. 118. sz.

Tekintetes Társaság kezei közt vannak; 's a' várakozásnak eme 15 hosszú éve után hozott följbé említett határozat illoyalitás vádja nélkül enged talán felszólalnunk: 'Méltóztassék a' Tekintetes Társaság atyánk kéziratit minden munkáit (a' sajtó alá adottakat is ide értve), mint egyetlen örökségünket vissza nem tartóztatni, hanem azt nekem egyik fiú-örökösének, mielébb átszolgáltatni." A Kazinczy-hagyaték történetének következő fontos dokumentuma már 1848-ból származik. Aug. 5-én Kazinczy Bálint, mint testvéreinek törvényes képviselője, felhatamazást ad Kazinczy Gábornak az Akadémián található kéziratok birtokbavételére.⁴⁰ Két nappal később Kazinczy Gábor az alábbi beadvánnyal fordul Toldy Ferenchez:⁴¹ „Az ide melléklet *Meghatalmazás* folytán, tisztelettel hívom föl Kegyedet: méltóztassék rendelést tenni, hogy Kazinczy Ferencnek, Az Académiánál heverő, kéziratait átvehessem. Még e *közgyűlés* alatt kellvén valamit az örökösök javára, e kéziratok felhasználásával csinálnom: meg sem mozdúlhatok, míg az anyag kezeim közt nincs. Az átadandó kéziratok iránti térítvényem annak idején átszolgáltatik." A hagyaték tekintélyes része ilyenképpen Kazinczy Gábor tulajdonába került. Maga az adásvétel nem közvetlenül Kazinczy Gábor és Kazinczy Bálint között zajlott le, s valószínűleg már évekkel korábban sor került rá. Erre a tényre Kazinczy Bálint és Toldy Ferenc egy 1858-ból származó levélváltása⁴² derít fényt. Kazinczy Bálint júl. 30-án kelt levelében arra kéri Toldyt, hogy feltétlenül küldje el neki apja naplóját (a *Fogságom naplójá*-ról lehet szó), mert az szerepel kiadási terveiben. Toldy aug. 6-án írt válaszában arra emlékezteti Kazinczy Bálintot, hogy a kérdéses naplót „nekem Kazinczy Gábor barátunk számára tetszett átadni, s én azt csakugyan kézbesítettem is még *oct. elején 1856.* s így az nálam nincs... Úgy hiszem tehát, hogy legcélszerűbb volna ha ön tisztelt Barátom egész bizodalommal Gáborhoz folyamodnék, ki nem csak birtokában van minden kéziratoknak, melyeket a könyvekkel együtt néhai édesanyja az ön édesanyjától megvett, hanem a boldogútnak és gyermekeinek sorsát a legérzékenyebben szíven viseli s már évek óta készül a boldogúlthoz méltó kiadás által emlékezetét megújítani, s az illetőknek lehető hasznot szerezni is." A fentiekből nyilvánvaló, hogy a hagyaték igen fontos része már Török Sophie halála előtt gazdát cserélt, s így Kazinczy Gábor gyűjteményét gyarapította.

Toldy Ferenc nem tudott beletörődni kiadási terveinek megghiúsulásába, ezért mindent elkövetett az egyszer már zátonyra futott Kazinczy-összkiadás ügyének feltámasztásáért. 1854-től szinte alig találunk Kazinczy Gáborhoz írt levelei⁴³ között olyat, amelyben ne említené Kazinczy Ferenc nevét. Árp. 26-án kelt levelében pl így ír: „a napokban keresztülmentem K[azinczy] F[erenc] nek hozzám írt levelein, de sok érdekes van bennök! s be sokszor kellett pirulnom, s a nagy öreg árnyékától bocsánatot kérnem. Bár neki azt az elégtételt szerezhetném maholnap, hogy kiadhassam.”

Erre a remény 1858 tavaszán csillant fel ismét, amikor Kazinczy Ferenc születésének közelgő centenáriuma alkalmából Heckenast előadta tervét Toldy Ferencnek a széphalmi mester műveinek gyűjteményes díszkiadására. Toldy 1858. ápr. 16-án lelkes hangvételű levélben értesítette Heckenast nemes szándékáról a kéziratok tulajdonosát, Kazinczy Gábort, s rögtön tájékoztatta is az elképzelés konkrét részleteiről. Eszerint a kiadó nyolc kötetes, „monumentális kiállítást akar,” összesen 160–180 ívnyi terjedelemben, „igen szép fejér vastag papíron.” Heckenast „1000 példányt gondolna nyomtatandónak,” az árnak pedig „12 ft-nál nem szabad magasabbnak lenni.” Toldy úgy gondolja, hogy az árajánlat igen méltányos, hiszen még arra is kevés az esély, hogy az előfizetők száma az ötszázat elérje, de „más úton e nagy, terhes, és lényegében populárisnak nem nevezhető vállalat után *nagy* hasznot nem lehet várni, sőt, a haszon is egyáltalában kétes.” Végül az érdekek fontossági sorrendjére figyelmezteti barátját: „Itt mindenek előtt K[azinczy] Ferenc érdeke forog fen, aztán az irodalomé és csak *utolsó helyt* az örökösöké.” Toldy

⁴⁰ MTAK Kt k 969 32/1848.

⁴¹ U. o.

⁴² MTAK Kt M. Irod. Levelezés 4-r. 118. sz.

⁴³ MTAK Kt M. Irod. Levelezés 4-r. 126. sz.

májusban szinte egyfolytában ostromolta őt leveleivel a kiadási tervszel kapcsolatos álláspontjának megismerése végett, Kazinczy Gábor azonban egyáltalán nem sietett a válasszal. Május 21-én kelt levelében pl. így sürgeti a hagyaték birtokosát. „Az istenre kérék, édes barátom, nyilatkozzál már a K[azinczy] F[erenc] munkái ügyében. A kezdetkori szeretet és kedv nagyon lohad, látva hogy még feleletre sem méltatod a tervet. Azonkívül itt a loverseny is, s ezzel azok gyülekezete, [t.i. az arisztokráciáé — saját megjegyzésem, G. L.] kik közel feléig fedezendők e nagyszerű vállalatot.”

Kazinczy Gábor nemleges válasza 1858 júniusának elején érkezhett meg Heckenast-hoz, aki szomorúan közölte Toldyval, hogy a levélből megismert feltételek mellett nem tud vállalkozni kiadásra, mert háromezer-kétszáz pengő forintot fizetni „egy természetnél fova kapós nem lehető munkáért, melynek kiadása maga oly roppant költségbe kerül, neki lehetetlen.” Toldy mindent elkövet, hogy ráébredse barátját: igényei irrálisak. „Nagyon jó, sőt dicső véleményed van közönségünk buzgóságáról, és csalódol a pénzviszonyok dolgában, ha azt hiszed, hogy Kazinczy munkáira, mik legalább 160 ívet tesznek, s így 16ft alatt nem adhatók, 200 előfizetőt, értsd *fizetőt*, kaphatsz *ez idő szerint* Magyarországon. Ellentmondásnak látszik, s nem az: éléb kapsz 100 negyven ftos és még 200 húszft. fizetőt, mint csak 200 tizenhat ft. aláírot. Ezt érti, ki az arisztokrácia hiúságát érti.” Kazinczy Gábor azonban az érvek hatására sem változtatott merev, elutasító álláspontján, s így 1858. jún. 20-án Toldynak már nem kis keserűséggel azt kellett konstatálnia, hogy „Minden oda van! Soha nem fognak K[azinczy] munkái 160 íven másképp megjelenni; s a százados ünnepen minden ember, rajtunk s néhány öregen kívül, azt fogja kérdeni: Hol vannak a nagy ember híresztelt munkái?” Toldy ugyan makacsul harcolt tovább a díszkiadás megvalósításáért, de Kazinczy Gábor váltig csak az örökösök érdekeit hangoztatta, míg végül Toldy aug. 29-én írt levelében így fakadt ki: „Végős szavam a K[azinczy] F[erenc] munkái ügyében ez: A m[agyar] irodalom soha nem fogja a K[azinczy] F[erenc] munkáit hozzá méltó kiadásban bírni s a gyermekek soha sem fognak egy 'teljes' vagy félig teljes kiadásból 100 ft hasznot látni... Fogadtam, egykor, hogy lerovom K[azinczy] F[erenc] iránti hálatartozásomat; maholnap 30 éve lesz annak, s nem tehetek semmit.”

A centenárium díszkiadás terve tehát kútba esett. Toldy azonban annyira a szívében viselte Kazinczy Ferenc munkáinak ügyét, hogy még többek között 1860. febr. 10-én kelt levelében is visszatért e már oly sokat vitatott kérdésre: „K[azinczy] F[erenc] munkái még ki nem jöttek: megengedem, sőt meg vagyok győződve, hogy a késedelem hasznokra volt; de hogy utolsó leveled szerint maradsz régi feltételeddnél, mely annyit tesz, hogy minél több garast fordítani rajta a (már most 36 ezer ftos) családnak javára mi ha vezéreszméd marad, soha nem létesül az a *kiadás*... mert teljes és szép kiadást, ha profitra is tekintesz, nem vagy képes előállítani!... Még egyszer mondom: nincs áldás mind azon, amit csinálunk ha zentül még *egyébre* tekintünk, mint — K[azinczy] F[erenc]-re.” Az összkiadás tervének meghiúsulása ugyan elsősorban valóban Kazinczy Gábor lelkén száradt, másfelől azonban igazságtalanság lenne vele szemben elhallgatni, hogy így is sokat tett a hagyaték egyes részeinek publikálásáért. Többek között ő rendezte 1859-ben sajtó alá Kazinczy Ferenc verseit, részben olyan kéziratok alapján, amelyeket Török Sophie 1832-ben nem küldött be a Tudós Társasághoz. A kötet a Magyar Remekírók Gyémánt Kiadásának IV. köteteként jelent meg Heckenastnál, 1863-ban pedig változatlan szöveggel ismét kiadták. Toldy Ferenc és Kazinczy Gábor levélváltásaiban is több utalás olvasható arra, hogy Kazinczy Gábor kiadványsorozatát szándékozott indítani „Széphalom. Adalékok a magyar nyelv és irodalom történetéhez” címmel. A tervezett sorozatból mindössze egyetlen kötet jelent meg 1860-ban: Kazinczy Ferenc levelezése Berzesnyi Dániellel. Ugyancsak ő rendezett sajtó alá még két másik levelezést is 1860 és 1864 között. (Kazinczy Ferenc levelezése Kisfaludy Károllyal és ennek körével, Pest, 1860., és Gróf Dessenffy József bizalmas levelezése Kazinczy Ferencsel 1793–1831. Pest, 1860–1864. I–III. k.)

1864. ápr. 18-án Kazinczy Gábor meghalt. Kazinczy Ferenc hagyatékának új tulajdonosa ennek következtében fia, Kazinczy Artúr lett. Két nappal később Toldy Ferenc levelet küldött az örökösnek, amelyben a részvénytulajánítások mellett a kéziratok jöven-

döbéli sorsáról is szó esik: „Neked nem kell ilyen gyűjtemény; én oda kívánnák hatni, hogy az pénzzé hasznossá tetessék. K[azinczy] F[erenc] munkáiról úgy gondolkodom tán a jövő évben adom ki úgy, hogy egy része a haszonnak Thaliaé, sokkal nagyobb a Tied legyen.”⁴⁴ Szándékáról — ugyanebben a levélben — Toldy néhány hasonló tartalmú sor erejéig Kazinczy Gábor özvegyét is tájékoztatta. A kiadási tervekből ugyan gyakorlatilag ezúttal sem valósult meg semmi, de a kéziratok értékesítését illetően megindultak a tárgyalások. Lónyai Gábor — aki Kazinczy Artúr örökösödési ügyeinek lebonyolításában aktív szerepet vállalt — felhozta vidékről lakására a kéziratos haagyatékot, ahol az Akadémia által kijelölt vizsgálóbizottság az egész anyagról részletes listát és jegyzőkönyvet vett fel.⁴⁵ Ezt követően az Akadémia kifejezte vételi szándékát annak érdekében, „hogy az egész hagyomány is ne forgácsoltassék szét, hanem egy tömegben az Akadémia kézirattárát gazdagíthassa.”⁴⁶ Nem sokkal később Kazinczy Artúr nevében Lónyai Gábor kétezer forintos árajánlatot tett, amelyet azoban az Akadémia túlságosan magasnak talált, s az alábbi indoklással el is utasított: „Mert azon kívül, hogy ez éppen nem teljes gyűjteménye Kazinczy kéziratainak — sőt a még kiadatlan érdekes dolgok, mint Fogsági naplója — hiányoznak, a meglévők is nagyobb részt már ki vannak adva, úgy hogy e gyűjteményt lehetne ugyan használni Kazinczy egy teljes, kritikai kiadásához: de arra, hogy ön áll, érdekes és így kelendősegre számolható köteteket lehessen belőle közre bocsátani, immár nem nyújt anyagot. A küldöttség úgy véli tehát, hogy mind az elhunytak iránti kegyeletnek elég lesz téve, mint a gyűjtemény értéke illő tekintetbe vétetik, ha a t. Akadémia Kazinczy Artúrnak egy ezer forintot felajánl, s el nem fogadása esetére sem vádolhatja magát azzal, hogy a méltányosság határai közt meg nem tette, a mit tehetett, a gyűjtemény együtt maradásáért érdekében.”⁴⁷ Kazinczy Artúr kevesellte a felajánlott összeget, s ezért nem fogadta el az ezer forintot. Ezzel a hagyaték dolgának rendezése 1865-ben ismét csak elakadt. A kedvező fordulatra aztán egészen 1868 márciusáig kellett várni, amikor Arany János és Lónyai Gábor a Kazinczy-kéziratok mielőbbi megvásárlását sürgető levelet intézett az Igazgató Tanácshoz.⁴⁸ A levélírók emlékeztetnek arra a körülményre, hogy az Igazgató Tanács már 1865-ben is méltányolta az Akadémia indokait, s a megvételt „csak is az akadémiai pénztár kedvezőtlen viszonyai miatt halasztotta el.” A folytatásban elismerik, „hogy e viszonyok mai nap sem igen kedvezőbbek, azonban, tisztelt Igazgató Tanács félni lehet, hogy mikorra pénzügyi viszonyaink ohajtott alakulást nyernek, akkorra e gyűjtemény vagy éppen nem lesz vagy nem a mostani teljességben lesz már megszerezhető: annál fogva az Akadémia bátorodik megújítani előbbi kérelmét, hogy Kazinczy Ferenc e hagyományainak megszerzése, habár némi megszorításba kerülne is tovább ne halasztassék.” A hagyaték tárgyában végül kompromisszumos megoldás született. Az Akadémia a korábban felkínált összeget még száz arannyal megtoldotta, s tekintettel változatlanul fennálló pénzügyi nehézségeire, az örökösztől részletfizetési lehetőséget kért. Ez idő tájt valószínűleg Kazinczy Artúr is belátta már, hogy az Akadémiától több pénzt nem remélhet, így aztán elfogadta a fenti feltételeket. A nyugták tanúbizonyossága szerint⁴⁹ az adásvétel megtörtént: 1868. szept. 5-én hatszáz, nov. 4-én ötszáz forintot vett fel az akadémiai pénztárból Kazinczy Ferenc kézirataiért a törvényes örökös. Ezzel a hagyaték hosszú, kalandos története lezárult, s Kazinczy Gábor hagyatékával együtt végérvényesen az akadémiai kézirattár tulajdonába került.

A roppant mennyiségű iratanyag rendszerezésével Jakab Elek levéltárost bízták meg, aki a 70-es évek elején a kéziratokat az akkori idők gyakorlatának megfelelően szakok és nagyságrend szerint szétszította. Noha Jakab Elek lelkiismeretes munkát végzett,

⁴⁴ U. o. XV. b.

⁴⁵ MTAK Kt RAL 995/1865.

⁴⁶ U. o.

⁴⁷ U. o.

⁴⁸ MTAK Kt 1400/203. 1868.

⁴⁹ MTAK Kt K 1283.

mind a mai napig nincsenek pontos adataink a hagyatéék tartalmát illetően. Ennek oka az, hogy a későbbiek folyamán a kéziratanyagát átrendezték: bizonyos összetartozó vagy összetartozónak vélt kéziratokat egybekötötték, a kötetek új jelzeteket kaptak. A Kazinczy-hagyatéket részletesen feltáró informatív katalógus készítése folyamatban van. Ennek befejezése után pedig talán végre sor kerülhet Toldy Ferenc 1858-ból származó, és sajnos mind a mai napig érvényes jóslatának cáfolatára is, amely szerint a „magyar irodalom soha nem fogja a Kazinczy Ferenc munkáit hozzá méltó kiadásban bírni.”

Schelken Pálma

SZABÓ LŐRINC GYORSÍRÁSOS HAGYATÉKA AZ MTA KÖNYVTÁRÁNAK KÉZIRATTÁRÁBAN

„A huszonhatodik év” II. kötetének teljes anyaga—*pepita füzet*, melyet a költő halála óta keresek—, kiadásra előkészítve szunnyadt Szabó Lőrinc íróasztalfiókjában. A szonett-eket tintával, gyorsírással, oldalanként külön írta be a füzetbe. Mikor megkérdeztem miért nem adja ki már, válasza csak ennyi volt: „Az olvasó nem szereti, ha a költő mindig sír.” Nékem azért mutatta meg, mert tudta, hogy sok Kosztolányi gyorsírással készírt kéziratot kaptam a költő özvegyétől és emiatt kezdtem tanulni a régi Gabelsberger-Markovits rendszerű gyorsírást. 1957 nyarán az utolsó beszélgetést készítettem vele, mely közvetlenül halála előtt jelent meg. Volkman utcai otthonában még olvasta a kéziratot, sőt bele is javított és különböző tréfás gyorsírási jeleket, „plakát-gyorsírást” írt kéziratom másolatára. Hozzám írt leveleit is tele tüzdelt gyorsírással, mert néki nemcsak munkaeszköz, segítsége volt a gyorsírás, hanem játék, hobby is.

Most az MTA kéziratárában hagyatéékának gyorsírással készített anyagát fejtve, mind gyakrabban akadok olyan sorokra, amelyeket akkor, 1957 nyarán még segítségével olvastam a „pepita füzetben.” Vagy két órahosszat olvastunk azokat a verseket—közben egy-egy gyorsírási jelet magyarázott, mondván, hátha egyszer az ő írását is megfejtem. Miközben felesége hozta a kávé és süteményeket, megjegyezte „itt aztán találsz gyorsírást, lassan már kézírással el is felejt írni.” Szabó Lőrinc csak annyit mondott: „ezt legalább senki nem tudja elolvasni.”

A költő halála után özvegyétől tudtam meg—akivel s leányával és Tóth Árpádnéval időnként összejöttünk, hogy a gyorsírással készített anyagok Miskolcra kerültek, a költő gyorsírni tudó bátyjához, aki rövidesen szintén elhunyt; úgyszintén a költő özvegye és leánya is. Miskolcra a kézirat—legalább is egyrésze—az MTA kéziratárába került. Sajnos, a *pepita füzet* máig sem került elő. Ennek a második kötetnek néhány első fogalmazványban (piszkozatban) fennmaradt versét adta közre „Szabó Lőrinc: Szavakkal nő a gyász—posztumusz szonettek” címmel Kabdebó Lóránt 1974-ben. Vajon hová került a *pepita füzet*, melyen és melyben kézírással egyetlen szó nem volt, csak gyorsírással?

Az utóbbi időben sok olyan verstörédeket sikerült megfejtenem, amelyek teljes versét 1957 nyarán még a költő segített kiolvasni. Úgy érzem a töredékek is—sőt a két-három soros írással is sokat árulnak el a költő gazdag gondolat- és érzelmvilágából, kár lenne, ha gyorsírásban s megfejtetlenül maradnának. Azt hiszem az MTA Ms 4675/98. sz. alatt nyilvántartott kéziratlap megfejtett szövege mottója is lehetne ennek a töredékes összeállításnak:

Mindig az a fontos, ami nincs,
Sose az a fontos, ami van,
és mindig nem fontos, ami van,
de fontos lesz, ha elveszett.

*